

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ВАСИЛЕНКО Г.В.

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У 90-х РР. ХХ СТ.

Науково-технічний прогрес, інтенсифікація та комп'ютеризація економіки, розвиток сфери послуг, подальше вдосконалення традиційних виробництв у промисловості, будівництві та народному господарстві, як відомо, зумовлює значний прогрес у науці, освіті, культурі, а їх досягнення, у свою чергу, реалізуються у піднесенні інформації та економічних знань, перетворенні їх на основний ресурс суспільно-економічного розвитку. З цього погляду інтерес становить період з 1991 до 2000 р., коли почалася акцентуалізація в працях європейських, американських, вітчизняних дослідників з економічної теорії ролі і значення інформації, знань, що привело до розгляду економічних знань в межах поняття “індустрія знань”, а це, у свою чергу, вплинуло на початок змін змісту, видів економічних знань у 1990-х рр. у школах України.

У сучасних наукових дослідженнях проблемі формування економічних знань приділяється увага в різних аспектах такими науковцями, як: Н. Грама, А. Дарийський, О. Камишанченко (теоретичний аспект); К. Баханов, Р. Васильєва, Л. Горкіна, Б. Лановик, Н. Петровська (історичний аспект); А. Абдухаліков, Н. Білик, О. Будник, Н. Зайченко, (методичний аспект); О. Корнійчук, С. Лукаш (психологічний аспект); Н. Анікіна, Д. Алфімов, Б. Біляк, І. Климчук, Л. Новікова, Н. Пасічник (практичний аспект). У зв'язку з тим, що економічний і підприємницький аспекти діяльності у досліджуваній період набувають великої актуальності, наприкінці 90-х рр. ХХ ст. до питань формування в учнів різних видів саме підприємницьких знань звертаються науковці: Д. Алфімов, С. Огірок, О. Собчук, К. Старченко, Л. Чеботарьова. Розробки перелічених учених, на відміну від дисертацій кінця 80-х рр. ХХ ст., спрямовані на здобуття поглиблених видів теоретичних знань з економіки та реалізацію їх на практиці у процесі навчання. Разом з тим у кожній праці розглядається окремий напрям формування економічних знань у школі, відсутні дослідження, спрямовані на систематизацію основних напрямів формування економічних знань у школах України 90-х рр. ХХ ст., які характеризуються як період генерації творчих ідей щодо впровадження економічної освіти у школі (А. Шуканова).

Мета статті – розкриття основних напрямів формування економічних знань учнів середніх шкіл України з 1991 до 2000 р.

У зв'язку з посиленням соціального замовлення суспільства стосовно здобуття систематизованих економічних знань учнями в нових соціально-економічних умовах відкриваються школи нового типу. Починаючи з 1991 р. йде інтенсивний процес відкриття приватних ліцеїв, гімназій з економічним профілем, завдяки чому в Україні зростає кількість загальноосвітніх навчальних закладів: у 1991 р. їх кількість становить 21 310 шкіл, де навчаються 6939,0 тис. учнів, відповідно, у 1999 р. – 21 965 шкіл, 6742,8 тис. учнів, у яких викладались основи економічних знань на різних уроках (географії, історії, основ правознавства, математики, інформатики, рідної та іноземних мов) та різних елективних курсах економічного спрямування [2]. Для цього організаційного напрямку формування економічних знань у досліджуваній період була характерною розробка районних програм упровадження економічних курсів у школах, створення самими викладачами навчальних програм, дидактичного матеріалу та апробація наявного програмно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу та приведення його у відповідність до потреб реалізації економічного навчання (підручники, методична література, довідники, програми, методичні рекомендації МОН України тощо).

До основних напрямів формування економічних знань у школярів необхідно зарахувати науково-методичний, до якого входить методична освіта викладачів того часу. На жаль, інститути вдосконалення вчителів цим питанням не займалися через незатребуваність курсів з економіки відділами освіти [4]. Але проведене анкетування вчителів, що проводилося наприкінці 1998 р. у м. Запоріжжя, показало, що для більшості педагогів характерним є: невміння виявити необхідну економічну інформацію в програмну матеріалі, підібрати у випадку необхідності додатковий дидактичний матеріал економічного характеру, невміння реалізувати економічні знання в органічній єдності зі знанням основ наук [6]. Ці проблеми характерні для всіх регіонів України, тому на базах шкіл, де впроваджуються авторські програми з економіки, відкриваються консультативні пункти щодо обміну досвідом (м. Київ, Євпаторія, Запоріжжя, Львів, Харків, Севастополь). Слід зазначити, що тільки у школах Київського району м. Харкова у досліджуваній період було впроваджено 16 авторських програм, чотири з яких – для учнів початкової школи, а три – іноземною мовою. Усі програми передбачають використання вчителем інтерактивних та телекомунікаційних методів навчання. Аналіз педагогічних публікацій [1; 3–5] та інформаційних довідок про стан викладання знань у школах показав, що для підвищення якості економічних знань найчастіше використовувалися такі форми та методи активізації пізнавальної діяльності на уроках економіки: інтегровані уроки (математичні моделі для розв'язання економічних задач, мова ділових паперів, пошук економічної інформації іноземною мовою, нормативно-правові акти, які регулюють економічні відносини); групові форми роботи на уроці (семінар-симпозіум, семінар-консиліум, бінарні уроки з економіки, історії, географії); ігрові (ділові ігри та вправи, рольові ігри, кейс з економіки, поради бізнес-консультанта, вікторини); екскурсії

до банку та на фірму, кросворди, вікторини, уроки з використанням комп'ютерних програм “Моделювання економіки та менеджменту”, фокусоване групове інтерв'ю, метод “мозкового штурму”, прес-конференції та ін. Слід зазначити, що ці форми та методи спрямовані на: формування усвідомлення необхідності пізнання базових законів функціонування економіки; створення адекватних уявлень про зміст економічних явищ та їх взаємозв'язок; розвиток уміння висловлювати аргументовані міркування з актуальних економічних питань; набуття досвіду аналізу конкретних ситуацій: вироблення вміння практичного і творчого застосування здобутих економічних знань у певній ситуації (використання доходів, організації бізнесу, трудової діяльності, заощаджень, тощо), стимулювання бажання стати активним суб'єктом економічних відносин, аж до започаткування власної справи.

Вважаємо цікавим для тогочасної методичної освіти вчителів і актуальним для сьогодення здобутком, з огляду на проблему, досвід обміну педагогічними надбаннями з викладання економіки на всеукраїнському, міжнародному рівнях. Ознайомлення з досвідом викладання основ економіки у школах Австрії сприяло застосуванню вчителями м. Львів (1996 р.) дослідних завдань для учнів: написання бізнес-плану конкретного підприємства; проведення госпрозрахунку з прибутковою частиною і витратами, включаючи оплату праці; створення бухгалтерського та статистичного обліку. Проведення міжнародного семінару завідувачів районних кабінетів Харківської та Белгородської областей (м. Харків, 1998 р.), на якому викладачами ліцею “Професіонал” було презентовано використання мультимедійної апаратури для самостійної роботи учнів з мультимедійною енциклопедією з економіки. Для ілюстрації своєї відповіді схемами, графіками, прикладами з життя учні застосовували Інтернет та користувалися різними комп'ютерними програмами [5]. Виступи вчителів різних регіонів на всеукраїнському семінарі-наradі “Середня школа в системі безперервної економічної освіти: актуальні проблеми, узагальнення досвіду” (м. Київ, 2000 р.) показали актуальність введення курсів з економіки та дали змогу переорієнтувати зміст економічних знань з поглибленого вивчення знань на соціальну адаптацію учнів до сучасних ринкових умов.

На початку 1990-х рр. одним із характерних питань щодо формування економічних знань при обговорюванні на сторінках преси було питання здобуття учнями-ліцеїстами наукових знань у ході “консультацій у науково-дослідних центрах” при університетах, де ознайомлення з основами економічних знань проводилося на рівні знань першокурсників. У всіх регіонах України відкриваються при вищих навчальних закладах класи з економічним профілем, де учні поглиблено вивчають теоретичні основи макро- і мікроекономіки за авторськими підручниками. Економічний зміст цих курсів був орієнтований на досить високий рівень теоретичних знань з економіки, використання математичного апарату для розв'язання економічних задач, застосування комп'ютерної техніки для самостійної роботи над додатковою інформацією для написання рефератів на економічну тематику.

ку. Однак, як показує аналіз цих авторських програм, ці курси не були тожні курсам, що вивчаються у вищих навчальних закладах. Вони мали суспільствознавче, розвивальне спрямування [5].

Із середини 90-х рр. ХХ ст. одним з основних напрямів формування економічних знань став науково-експериментальний. Так, на експериментальному майданчику приватного Донецького бізнес-ліцею, економіко-правового ліцею при Донецькому інституті економіки та господарського права, загальноосвітньої школи І–ІІІ ступеня № 8 м. Єнакієве Донецької області з 1996 р. було впроваджено авторську навчальну програму “Створення власної справи”. Для учнів – майбутніх банкірів на базі Лівобережного філіалу було створено навчальний банк, де теоретичні знання з фінансово-кредитної діяльності відпрацьовувались на практиці. Додатково учні оволодівали комплексом універсальних знань з франчайзингу на базі приватного підприємства [23].

До основних напрямів формування економічних знань учнів шкіл можна віднести й інноваційний напрям: організація роботи творчих груп учителів з упровадження економічних курсів на різних ступенях навчання; розробка авторських програм та підручників з економіки; застосування сучасних інформаційних та педагогічних технологій у навчально-виховному процесі. У гімназії № 2 м. Куп’янськ для здобуття різних видів економічних знань було створено класи з поглибленим вивченням економіки та інтегративні курси з базових навчальних дисциплін. У спеціалізованих школах № 16, 29, 134 м. Харків розроблено факультативи з бізнес-курсу іноземною мовою. Вчителі цих шкіл розробили підручники, методичні рекомендації, плани нетрадиційних уроків [1; 6].

Аналітичний напрям формування економічних знань передбачає створення інформаційного банку загальноосвітніх навчальних закладів щодо впровадження економічного навчання; узагальнення досвіду роботи загальноосвітніх навчальних закладів з питань упровадження програм; узагальнення результатів моніторингу якості економічних знань учнів старшої школи; підготовку публікацій з питань особливостей формування економічних знань у загальноосвітніх навчальних закладах та відповідний науково-методичний та психолого-педагогічний супровід профілізації; розробку рекомендацій щодо умов упровадження економічних знань.

Науково-дослідній роботі учнів як одному з напрямів формування економічних знань у 1990-х рр. надавалося вагоме значення. Цей напрям включав роботу з обдарованою учнівською молоддю за такими формами: олімпіади з економіки (з 1997 р. вперше проходить Всеукраїнська олімпіада, інтернет-олімпіада, олімпіада імені М. Ломоносова), турніри (районний, міський етапи Всеукраїнського турніру юних економістів, міський економіко-правовий турнір на базі НУА), наукові конференції у вищих навчальних закладах (Гагарінські читання, Каразінський колоквиум, “Світ навколо нас”, “Нартекс”), конкурси (“Знавці професій”, Всеукраїнський форум “Молода економіка”, відкритий міський турнір з економіки “Економіка та підприємництво Східної України: становлення та перспективи розви-

тку”), Мала академія наук. Кращі учнівські роботи на економічну тематику друкували в наукових збірниках, журналах України.

Висновки. Таким чином, до основних напрямів формування економічних знань у загальноосвітніх навчальних закладах України 1991–2000 рр. можна віднести: організаційний (інтенсивний процес відкриття спеціалізованих класів та приватних ліцеїв, гімназій, навчальних комплексів “школа – ВНЗ” з економічним профілем; створення творчих груп учителів щодо розробки програм навчальних курсів, факультативів для учнів 1–11-х класів з економіки та їх поширення); науково-інформаційний (співпраця науковців, учителів, учнів; створення каталогу програм, методичних видань; проведення науково-практичних, інструктивно-методичних семінарів, консультацій, ділових ігор з викладачами економіки); експериментальний (введення економічних курсів з початкової школи, розробка бізнес-курсів іноземною мовою); інноваційний (застосування інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховному процесі, інтегрованого навчального матеріалу з економіки у структурі навчальних предметів); науково-методичний (професійна самоосвіта вчителів з економіки, розробка інформаційного, дидактичного і навчально-методичного забезпечення з економіки); науково-дослідний (робота з обдарованою дитиною, участь в олімпіадах, Малій академії наук); аналітичний (створення інформаційного банку методичних наробок, узагальнення досвіду роботи вчителів, моніторинг якості економічних знань, підготовка публікацій).

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у вивченні концептуальних підходів до структурування економічних знань у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах України.

Література

1. Борщ Л.В. Вивчаємо економіку з першого класу / Л.В. Борщ // Майстерня гуманності : інформаційний вісник. – 1998. – № 6. – С. 98–109.
2. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумком 2002 р. – К. : Державний ін-т сім’ї та молоді, 2003. – С. 137.
3. Інформаційно-педагогічне забезпечення управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів / [під заг. ред. А.М. Єрмоли, Н.П. Шелудько]. – Х. : ІМЦ Київського рво м. Харків, 1998. – 32 с.
4. Мирошниченко В.І. Про впровадження економічної освіти / В.І. Мирошниченко // Постметодика. – 2003. – № 3 (49). – С. 32–36.
5. Матеріали міжнародного семінара заведуючих районними методическими кабінетами Харьковской и Белгородской областей / [под общ. ред. А.М. Ермолы, Н.П. Шелудько]. – Х. : ИМЦ, 1999. – 44 с.
6. Новікова Л.М. Концептуальні основи економічного виховання учнів / Л.М. Новікова // Педагогіка і психологія творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко. – Запоріжжя, 2001. – Вип. 21. – С. 101–104.
7. Філатова Г.П. Вивчаємо “Бізнес-курс” німецькою мовою / Г.П. Філатова // Інформаційний вісник. – 1996. – № 5. – С. 131–135.